BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLILIGINI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR

Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich
O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirish bo‘yicha Finlyandiya, Germaniya va Buyuk Britaniya (Angliya) ta’lim tizimlarida shakllangan ilg‘or pedagogik tajribalar qiyosiy tahlil qilingan. Xorijiy mamlakatlarda tarix o‘qituvchilarini tayyorlashning ilmiy-tadqiqotchilikka yo‘naltirilganligi, nazariya va pedagogik amaliyot integratsiyasi, tarixiy tafakkurni rivojlantirish, tarixiy manbalar bilan ishlash, raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish hamda refleksiv kasbiy rivojlanishni ta’minlash mexanizmlari yoritilgan. Xorijiy tajribalarni milliy tarix ta’limi sharoitlariga moslashtirishning metodik imkoniyatlari aniqlanib, bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining tarixiy-bilim, tarixiy-manbashunoslik, tarixiy-didaktik, tarixiy-integrativ va diagnostik-refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishga oid takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *bo‘lajak tarix o‘qituvchisi, kasbiy kompetentlilik, xorijiy tajriba, integrativ yondashuv, tarixiy tafakkur, fanlararo integratsiya, pedagogik amaliyot, tarixiy manbalar, raqamli kompetensiya, refleksiya.*

Kirish: Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy kompetentliligini rivojlantirish ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlovchi ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tarix ta’limida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi tarixiy faktlar va voqealar haqidagi bilimlarni egallash bilangina chegaralanmasdan, tarixiy jarayonlarni ilmiy tahlil qilish, manbalarni tanqidiy baholash, tarixiy hodisalar o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini aniqlash hamda o‘quvchilarda mustaqil tarixiy tafakkurni rivojlantirish kompetensiyalarini ham qamrab oladi.

Xalqaro pedagogik tajribada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish ilmiy tadqiqot, predmetga oid bilimlar, pedagogik nazariya, metodik tayyorgarlik va amaliy faoliyatning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanadi. Finlyandiya, Germaniya va Angliya tajribalarining qiyosiy o‘rganilishi o‘qituvchilar tayyorlashda turli institutsional modellar mavjudligini ko‘rsatadi. Jumladan, Finlyandiyada ilmiy-tadqiqotchilikka asoslangan universitet tayyorgarligi, Germaniyada nazariy va amaliy tayyorgarlikning bosqichli uzviyligi, Angliyada esa dalillarga asoslangan o‘qitish va kasbiy faoliyatning dastlabki davrida tizimli metodik qo‘llab-quvvatlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi. Finlyandiya, Germaniya va Angliya tajribalarini qiyosiy tahlil qilish asosida bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlarni aniqlash va ularni milliy tarix ta’limi amaliyotiga moslashtirishning metodik yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda qiyosiy-pedagogik tahlil, tizimli tahlil, ilmiy umumlashtirish, tasniflash va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida kompetensiyaviy, integrativ, faoliyatga yo‘naltirilgan va refleksiv yondashuvlar tanlandi.

Xorijiy tajribalarni tahlil qilishda quyidagi mezonlarga e’tibor qaratildi: o‘qituvchilar tayyorlashning tashkiliy tuzilishi, predmet va pedagogik bilimlar integratsiyasi, tarix o‘qitish metodikasining amaliy yo‘naltirilganligi, pedagogik amaliyotning o‘rni, kasbiy rivojlanishni baholash va refleksiv faoliyat mexanizmlari.

Tadqiqot nazariy-qiyosiy xarakterga ega. Shu sababli unda xorijiy tajribalar asosida ishlab chiqilgan metodik takliflar empirik tajriba-sinovda tasdiqlangan natijalar sifatida emas, balki ilmiy asoslangan tavsiyalar sifatida taqdim etiladi.

Asosiy qism. Finlyandiya tajribasi: ilmiy-tadqiqotchilik va refleksiv tayyorgarlik integratsiyasi. Finlyandiya ta’lim tizimida o‘qituvchilarni tayyorlashning muhim xususiyati pedagogik faoliyatning ilmiy-tadqiqotchilik asosida tashkil etilishidir. Mazkur tizimda o‘qituvchi faqat tayyor bilimlarni yetkazuvchi mutaxassis sifatida emas, balki ta’lim jarayonini mustaqil tahlil qiluvchi, pedagogik qarorlarni ilmiy dalillar asosida qabul qiluvchi va o‘z faoliyatini muntazam takomillashtiruvchi kasb egasi sifatida tayyorlanadi.

Finlyandiya tajribasining yana bir muhim jihati pedagogik amaliyotning universitetdagi ilmiy va metodik tayyorgarlik bilan uyg‘unligidir. Fan o‘qituvchilarini tayyorlashga oid tadqiqotlarda universitetning predmet kafedralari, pedagogika bo‘linmalari va amaliyot maktablari o‘rtasidagi hamkorlik kasbiy rivojlanishning muhim sharti sifatida qayd etiladi.

Germaniya tajribasi: kasbiy tayyorgarlikning bosqichli va tizimli tashkil etilishi. Germaniyada o‘qituvchilar tayyorlash tizimi nazariy bilimlarni amaliy pedagogik faoliyat bilan izchil bog‘lashga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Germaniya tajribasini tarix ta’limi kontekstida tahlil qilishda predmetga oid bilimlar va predmet didaktikasi o‘rtasidagi aloqadorlik alohida e’tiborga loyiq. Tarix o‘qituvchisi tarixiy jarayonlarning ilmiy mazmunini bilishi bilan bir qatorda, ushbu mazmunni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi va bilish imkoniyatlariga muvofiq didaktik qayta ishlay olishi zarur.

Angliya tajribasi: tarixiy tafakkur, dalillarga asoslangan ta’lim va kasbiy rivojlanish. Angliyada tarix ta’limining muhim didaktik yo‘nalishlaridan biri o‘quvchilarda tarixiy tafakkur va tarixiy dalillar asosida xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Mamlakatning tarix fani bo‘yicha milliy o‘quv dasturida tarixiy voqealar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash, tarixiy manbalardan asosli foydalanish, qarama-qarshi talqinlarni tahlil qilish va dalillarga tayangan tarixiy bayon yaratishga alohida e’tibor qaratiladi.

Mazkur talablar bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida tarixiy manbalarni tahlil qilish, tarixiy savollarni shakllantirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini tashkil etish va tarixiy argumentatsiyani baholash kompetensiyalarining ahamiyatini ko‘rsatadi.

Xorijiy tajribalarning qiyosiy-pedagogik tahlili. Finlyandiya, Germaniya va Angliya tajribalarini qiyoslash bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirishda umumiy pedagogik qonuniyatlar bilan bir qatorda, milliy ta’lim tizimlariga xos metodik ustuvorliklar ham mavjudligini ko‘rsatadi.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirish bo‘yicha xorijiy tajribalarning qiyosiy tavsifi

Mamlakat	Ustuvor pedagogik xususiyat	Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish mexanizmi	Milliy ta’limga moslashtirish imkoniyati
Finlyandiya	Ilmiy-tadqiqotchilikka asoslangan pedagogik tayyorgarlik	Predmet didaktikasi, ilmiy tadqiqot, pedagogik amaliyot va refleksiya integratsiyasi	Tadqiqotchilikka yo‘naltirilgan dars loyihalari va refleksiv tahlil
Germaniya	Nazariy va amaliy tayyorgarlikning bosqichli uzviyligi	Predmet bilimlari, metodik tayyorgarlik va pedagogik amaliyotning tizimli bog‘liqligi	Integrallashgan dars ishlanmalari, mikrodars va amaliyot diagnostikasi
Angliya	Tarixiy tafakkur va dalillarga asoslangan ta’lim	Tarixiy manbalar tahlili, tadqiqotchilik savollari va argumentatsiya	Tarixiy manbalar asosida muammoli topshiriqlar va baholash rubrikalari

Qiyosiy tahlil asosida xorijiy tajribalarning uchta muhim umumiy jihatini ajratish mumkin.

Birinchidan, bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirishda predmetga oid bilimlar, pedagogik nazariya va metodik faoliyatning o‘zaro integratsiyasi muhim o‘rin tutadi. Mazkur integratsiya tarixiy bilimlarni pedagogik vazifalarga moslashtirish va amaliy kasbiy faoliyatda qo‘llash imkonini beradi.

Ikkinchidan, kasbiy tayyorgarlikning amaliy yo‘naltirilganligi o‘qituvchining pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, tarixiy mazmun asosida dars loyihalashtirish va o‘quv natijalarini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bog‘liq. Shu sababli universitetdagi nazariy tayyorgarlik va maktabdagi pedagogik amaliyot o‘rtasidagi uzviylik kasbiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

Uchinchidan, refleksiv faoliyat, ilmiy-tadqiqotchilik va dalillarga asoslangan pedagogik qarorlar qabul qilish bo‘lajak tarix o‘qituvchisining kasbiy kompetentliligini rivojlantirishda umumiy metodologik asos sifatida namoyon bo‘ladi.

Natijalar va muhokama. Mazkur tajribalarni umumlashtirish bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirish jarayonida fanlararo integratsiya,

bilimlar transferi, amaliy faoliyat va refleksiv diagnostikaning o‘zaro bog‘liqligini kuchaytirish zarurligini asoslaydi.

Finlyandiya, Germaniya va Angliyaning ilg‘or pedagogik tajribalari asosida bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligini rivojlantirishda ilmiy-tadqiqotchilik, nazariy-amaliy tayyorgarlik, tarixiy tafakkur va refleksiv faoliyat integratsiyasining didaktik imkoniyatlari asoslandi. Xorijiy tajribalarni milliy tarix ta’limiga moslashtirish orqali tarixiy, pedagogik va raqamli bilimlarni uyg‘unlashtirish, ularni kasbiy faoliyatga transfer qilish hamda kasbiy kompetensiyalarni kompleks rivojlantirishning metodik yo‘nalishlari belgilandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.OECD. Teacher Professional Learning: Summary of Education Systems. OECD Publishing.

2.University of Helsinki. Subject Teacher Education Programme in English (STEP).

Kultusministerkonferenz. Lehrkräftebildung in Deutschland.

3.Department for Education. Initial Teacher Training and Early Career Framework. 2024 (2025-yildan qo‘llanadi).

4.Department for Education. National Curriculum in England: History Programmes of Study. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. Educational Researcher. 1986. Vol. 15, No. 2. P. 4–14.

5.Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. Philadelphia: Temple University Press, 2001.

Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. Toronto: Nelson Education, 2013.